

Prehľad najdôležitejších udalostí vo vývine Slovenského jazyka a literatúry

- 863** príchod Konštantína a Metoda, vznik hlaholiky – prvého písma na zapísanie staroslovienčiny
- 9. stor.** preklady náboženských textov a tvorba v staroslovienčine, *Proglas* – prvá slovanská báseň (predhovor k Evanjeliu, autor Konštantín),
- 10. stor.** Metodovi žiaci vytvorili písmo – cyriliku
- 15. stor.** Slováci používajú češtinu ako spisovný jazyk
  - 1787** uzákonenie jazyka Bernolákom
  - 1789** vznik Slovenského učeného tovarišstva
  - 1843** uzákonenie slovenčiny Ľ. Štúrom
  - 1848** Žiadosti slovenského národa, vznik Slovenskej národnej rady vo Viedni
- 1848–1849** revolúcia, nástup absolutizmu vo Viedni, útlm v literatúre až do 60. rokov
  - 1852** Martin Hatalla – *Krátka mluvnica slovenská* – zmena štúrovského pravopisu na etymologický (podľa vývinu slov, tak ako dnes)
  - 1861** celonárodné zhromaždenie v Martine prijalo *Memorandum národa slovenského* (žiadalo rovnoprávnosť slovenského národa a jazyka v Uhorsku)
  - 1862** prvé slovenské gymnázium v Revúcej (1864 Martin, 1869 Kláštor pod Znievom)
  - 1863** založenie Matice slovenskej – predseda Štefan Moyzes (šesťdesiate roky, matičné obdobie)
  - 1867** rakúsko-maďarské vyrovnanie – začiatok maďarizácie
  - 1874** zatvorenie troch slovenských gymnázií
  - 1875** zatvorenie Matice slovenskej

1 Osvietenstvo (1780–1820)

- začiatky snáh o kodifikáciu spisovného jazyka a šírenie vzdelanosti v celom národe
- **Slovenské učené tovarišstvo**
  - vznik v Trnave r. 1789
  - predseda Anton Bernolák, pracoval tam aj Juraj Fándly
  - úloha – šírenie a zušľachtovanie spisovného jazyka
- **Anton Bernolák**
  - uzákonenie spisovnej slovenčiny na základe západoslovenského nárečia 1787 (v diele *Jazykovedno-kritická rozprava o slovenských písme-nách*)
  - *Slovenská gramatika* – učebnica
  - *Slovár Slovenský Česko-Latinsko-Nemecko-Uherský* – slovník
  - bernolákovčina – fonetický pravopis („píš ako počuješ“, napr. deti), neexistovalo „y“
  - používali najmä slovenskí katolíci, evanjelici používali češtinu
- **Jozef Ignác Bajza**
  - prvý slovenský román *René mládenca príhodi a skúsenosti* – cestopisný román, ktorý je napísaný západoslovenským nárečím, ale vlastným Bajzovým pravopisom
- **Juraj Fándly**
  - písal v bernolákovčine
  - jeho spisy majú charakter poľnohospodárskej encyklopédie
  - *Pilní domajší a poľní hospodár*
  - *O úhoroch a včelách rozmlúvaní*
  - *Slovenskí včelár*
  - dielo *Dúverná zmlúva medzi mníchom adiáblom*

2 Klasicizmus (1820–1840)

- myšlienka slovanskej vzájomnosti – slovanské národy sa majú navzájom podporovať a spolupracovať, štúdium kultúry slovanských národov
- návrat k antickým vzorom – autorom (Homér, Vergílius), žánrom (epos, znelka, óda, pastierska poézia) ak mytológii (bohovia, múzy)

- **Pavol Jozef Šafárik**

- *Slovanské starožitnosti* – osudy Slovanov až do 10. storočia
- *Dejiny slovanskej reči aliteratúry* – pojednáva o jazyku a literatúre slovanských národov

- **Ján Kollár**

- *Slávy dcera*
  - * básnická skladba, 645 vlasteneckých, ľúbostných a náučných zneliek
  - * skladá sa z predspevu a 5 spevov
  - * Mína – básnikova milá – ideál krásy – spojenie jednoduchej, prirodzenej vonkajšej krásy a krásy duchovnej (múdrose, vlastenectvo)
  - * autor verí v budúcnosť Slovanov a zatracuje ich neprajníkov
- *Národné zpievanky* – zbierka ľudových piesní
- Kollár bol proti uzákoneniu spisovnej slovenčiny, podporoval tvorbu aj sám písal v češtine

- **Ján Hollý**

- prekladal antických autorov do bernolákovskej slovenčiny a aj sám v nej tvoril
- eposy z čias Veľkomoravskej ríše *Svätopluk*, *Cirillo-Metodiada*, historický epos *Sláv* – vzorom mu boli Homérove a Vergíliove eposy (vzývanie múz a pod.)
- *Selanky* – menšie, epické, idylické básne zo života slovenských pastierov
- *Na Umku* – óda, v ktorej sa prihovára tatranskej múze Umke

- **Ján Chalupka**

- dramatik, *Kocúrkovo alebo Len aby sme v hanbe nezostali* – satirická veselohra

3 Romantizmus (1830–1850)

- uprednostňuje cit pred rozumom
- hrdinom je silný hrdina, ktorý bojuje proti nespravodlivosti a útlaku, vzdoruje osudu, bráni ľud a národ
- v slovenskej literatúre prevažuje boj za národ a jeho obrodenie, nad osobnými citmi stojí láska k národu a vlastenectvo

- napodobňujú sa žánre ľudovej slovesnosti – piesne, balady, historické povesti

- **Ľudovít Štúr**

- tvorba:

- * *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanija v tomto nárečí* – potreba uzákonenia spisovnej slovenčiny
- * *Náuka reči slovenskej* – gramatika Štúrovej slovenčiny
- * *O národných piesňach a povestiach plemien slovanských* – o ľudovej slovesnosti
- * *Slovanstvo a svet budúcnosti*

- umelecká tvorba:

- * zbierka básní *Dumky večerní* (osobná a reflexívna lyrika), *Spevy a piesne* (prevažujú elégie – žalospevy)
- * báseň *Rozlúčenie* – autor sa lúči s milou, lebo odchádza bojovať za vlasť
- * báseň *Uvítanie* – autor sa vracia domov z cudziny, jeho vlasti hrozia nebezpečenstvá
- * 1845–1848 vydával *Slovenskije národňje novini* s literárnou prílohou *Orol tatránski*

- básnik, novinár, jazykovedec, politik

- r. 1843 odvolaný z bratislavského lýcea pre vystupovanie proti maďarizácii (na protest vznikli básne *Duma bratislavská* Janka Kráľa a *Nad Tatrou sa blýska* Janka Matúšku, časť študentov odišla do Levoče)

- júl 1843 – uzákonenie spisovnej slovenčiny (Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Michal Miloslav Hodža na fare v Hlbokom) na základe stredoslovenského nárečia a s fonetickým pravopisom (ako bernolákovčina)

- máj 1848, Liptovský Mikuláš – stretnutie predstaviteľov národného hnutia – sformulované *Žiadosti slovenského národa* – požiadavka zavedenia slovenčiny v úradoch a školách, uhorská vláda ich neprijala a vydala na Štúra, Hurbana a Hodžu zatykač

- september 1848 – vznik Slovenskej národnej rady vo Viedni na čele so Štúrom, Hurbanom a Hodžom

- **Samo Chalupka**

- epická poézia (historické piesne)

- *Likavský väzeň* – uväznený Jánošík verí, že sa dostane na slobodu a bude bojovať proti nespravodlivosti

- *Branko* – motív boja a hrdinskej smrti za slobodu Slovákov („Pravde žil som, krivdu bil som, verne národ môj ľúbil som.“)

- *Kráľoholská* – Jánošíkova družina sa rozrastá do šíkov bojovníkov za slobodu, autor vyzýva do boja všetkých, ktorí milujú svoj národ
- *Boj pri Jelšave* – víťazný hrdinský boj Slovákov proti Turkom
- *Turčín Poničan* – príbeh slovenskej matky a jej poturčeného syna
- *Mor ho!* – rímsky cisár si chce podmaniť Slovákov, ale tí radšej všetci zahynú v hrdinskom boji proti presile, akoby mali žiť v otroctve

- **Janko Kráľ**

- najsubjektívnejší a najrevolučnejší štúrovec, rozpor medzi snom a skutočnosťou
- *Duma bratislavská* – protest proti zosadeniu Štúra z bratislavského lýcea, vyzýva národovcov na odpor
- *Orol* – básnik sa prirovnáva k orlovi, jeho slobodný let v búrkach symbolizuje príkoria v jeho boji za slobodu
- *Jarná pieseň* – báseň venovaná slobode
- *Moja pieseň* – napodobenie na ľudovej piesne
- balady: *Zverbovaný*, *Zabitý*, *Kríž ačiapka*, *Zakliata panna vo Váhu a divný Janko* – samotársky, hrdý Janko chce zachrániť zakliatu pannu, ale pri svojej šľachetnej obeti zomiera
- *Výlomky z Jánošíka* – odpor proti panskému svetu

- **Andrej Sládkovič**

- zdôrazňuje silu ľudu, jeho lásku k dobru, pravde a kráse
- *Sôvety v rodine Dušanovej* – reflexívne básne
- *Marína* – lyricko-epická básnická skladba, láska k Maríne sa prelína s láskou k vlasti; mladosť nie je vo veku, ale v túžbe po kráse, je stavom duše
- *Detvan* – lyricko-epická skladba v piatich spevoch; Martin a Elena sú predstavitelia hrdého, spravodlivého a počestného slovenského národa
- *Nehaňte ľud môj* – obhajoba Slovákov proti neprajníkom, nádej vkladá do budúcnosti národa

- **Ján Botto**

- balady *Žltá ľalia*, *Margita a Besná*, *Lucijný stolček*
- óda *Kmladosti* – odsudzuje nečinnosť, vyzýva mladých k boju za slobodu
- lyricko-epická báseň *Smrť Jánošíkova* – boj proti porobe, zlapanie a smrť Jánošíka, žiaľ jeho družiny a nečinnosť zavraždeného ľudu; rozpor medzi snom o slobode a skutočnosťou, autor verí, že príde spasiteľ, ktorý zachráni národ

– ponáška na ľudovú pieseň *Kukučka*

- **Ján Kalinčiak**

- historické povesti *Boskovci*, *Milkov hrob*, *Bratova ruka*, *Mládenec slovenský*

- *Púť lásky* – Žofia sa vydáva vyslobodiť svojho milého Janka Černoka z rúk agu Osmana. Presvedčí ho, ale na spätočnej ceste Janka zabijú. Žofia zomiera od žiaľu.

- Román *Reštavrácia* – z prostredia volieb

4 Realizmus (1880–1940)

- opiera sa o pravdivé zobrazenie skutočnosti – postavy so skutočnými vlastnosťami, konflikty odrážajú skutočný život a problémy

- oproti romantizmu sa začína viac presadzovať próza (črty, poviedky, novely, romány)

- prevažujú témy z dedinského prostredia

- predstavitelia:

- prvá vlna: Pavol Országh-Hviezdoslav, Martin Kukučín, Elena Maróthy-Šoltésová

- druhá vlna: Jozef Gregor-Tajovský, Ľudmila Podjavorinská

- tretia vlna: Janko Jesenský

- **Pavol Országh-Hviezdoslav**

- debut: *Básnické prviesenky Jozefa Zbranského*

- lyrika

- * prírodná lyrika: *Prechádzky jarom*, *Prechádzky letom*

- * ďalšie zbierky básní: *Letorosty I, II, III*, *Sonety*, *Žalmy a hymny*

- * *Stesky* – osobné úvahy autora o svojom diele

- * *Krvavé sonety* – odsúdenie Prvej svetovej vojny a utrpenia ľudí vnej

- epika

- * lyricko-epická skladba *Hájnikova žena* – Hanka, žena hájnika Miška, zabije mladého pána pri jeho pokuse zviest ju. Miško berie vinu na seba. Napokon sa ale všetko vysvetlí.

- * eposy *Ežo Vlkolinský* a *Gábor Vlkolinský* – zobrazuje mravný úpadok slovenských zemanov

- * balady *Zuzanka Hraškovie* – sociálna balada – Zuzanka musí znieť trápenie od macochy, napokon zomiera, keď sa pošmykne do potoka
  - * báseň *Na výhone* – láska Ulky a Mateja, ktorí si sľubujú lásku aj proti vôli rodičov, lebo ju chcú vydať za iného
- dráma – veršovaná tragédia s biblickým námetom *Herodes a Herodias*

• **Martin Kukučín** (vlastným menom Matej Bencúr)

- poviedky
  - * *Rysavá jalovica, Neprebudený, Velkou lyžicou, Keď báčik z Chocholova umrie, Dies irae, Mišo*
  - * *Z teplého hniezda* – Matej Rafika odchádza z domu do učenia za krajčírca, úryvok popisuje jeho smútok a obavy pred odchodom z domova
  - * *Mladé letá* – o láske Miška Jahodu a Ferka Putorisa k Elenke; o žiarlivosti, ktorá ničí ich priateľstvo
- romány
  - * *Dom v stráni* – o živote chorvátskych statkárov; napísal počas pobytu na ostrove Brač
  - * *Mať volá*

• **Jozef Gregor-Tajovský**

- poviedky
  - * zbierky *Omrvinky, Zdediny* – obraz dedinského prostredia
  - * *Horký chlieb, Na chlieb, Mamka Pôstková* – ťažký život chudobných ľudí
  - * *Do konca* – spomienky na starého otca, ktorého život je až do smrti naplnený zmysluplnou prácou bez zaháľania
- dráma
  - * veselohra *Ženský zákon* – hlavné postavy: Zuza Javorová a jej dcéra Anička, Mara a Jano Maleckí a ich syn Mišo, Dora; ohováranie takmer zničí lásku Miša a Aničky, lebo Dora svojimi výmyslami vyvolá škriepky anedorozumenia medzi ich matkami; ženské pletky nakoniec musí urovnať Mišov otec Jano
  - * činohra *Statky-zmätky* – o honbe za majetkom, ktorá ohrozuje lásku a vzájomnú úctu